

ФАКТ ТА ВИГАДКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ МЕТАЛІТЕРАТУРІ (на прикладі роману «Хоксмур» Пітера Акройда)

Постмодерністське бачення історії та прирівнювання її до художньої літератури значно вплинуло на літературну творчість та викликало трансформацію традиційного історичного роману, що набуває нових рис, серед яких найбільш значущою є історіографічність. Саме Британія, Батьківщина традиційного історичного роману В. Скотта, стає першою країною, де виникає історіографічна металітература і перетворюється на один з провідних жанрів британської літератури другої половини ХХ ст. Письменники-постмодерністи (П. Акройд, Дж. Барнс, Г. Свіфт) прагнуть висвітлити найважливіші питання історії, поєднати минулі епохи з сучасністю, по-новому зобразити та переосмислити минулі події. І хоча романи Пітера Акройда неодноразово опинялися у центрі уваги дослідників (В. Струкова, О. Петрусь, О. Бондровської, Л. Хемзі), питання співвідношення фактів та вигадки в історіографічній металітературі залишається актуальним для дослідження.

Творчість П. Акройда ілюструє ті видозміни світоглядного, естетичного і поетологічного характеру, які властиві сучасній добі, а саме: відмову від усталених істин і авторитетів, сумнів щодо можливості точного відтворення подій минулого або життя конкретно-історичної особи, багаторівневу метафоричну гру, інтертекстуальність, подвійне кодування, цитатно-пародійну природу тексту, ризоматичність та фрагментарність. Важливо, що письменник у своїй літературній творчості свідомо віддає перевагу філософському, лінгвістичному і наративному експерименту, пропонуючи новий погляд на історію як послідовність повторень, акцентуючи єдність та взаємодію сучасного, минулого і майбутнього, які є віддзеркаленням одне одного [2, 16]. Роман «Хоксмур» написаний у найкращих традиціях П. Акройда – матеріалом для нього слугують твори письменників різних країн, як наприклад, «Доктор Фаустус» Т. Манна, а для сюжетів романіст використовує історичні факти своєї Батьківщини, наприклад, історичну забудову Лондона XVIII століття та життєпис відомого архітектора цього періоду, Ніколаса Хоксмур.

Роман «Хоксмур» належить, на думку Л. Хемзі, до гібридного детективного жанру, де П. Акройд використовує лише основні його традиції, наприклад, дослідження деталей, і поступово підриває цю традицію для того, щоб висвітлити постмодерністський світ плутанини, невизначеності та неоднозначності, в якому може ховатися більш складне вивчення характеру правди чи людської особистості. Отже, здаючись, на перший погляд, детективом, роман «Хоксмур» перетворюється на анти-детектив, де художня література та історія поєднуються так ґрунтовно, що скасування часу, простору, і людини, ніби нав'язується читачеві [5, 80–84]. С. Коннор називає

цей твір постмодерністським історичним романом, який заперечує можливість набуття істинного знання, становлення причинно-наслідкових зв'язків [див. 3, 16]. На нашу думку, «Хоксмур» є зразком історіографічної металітератури, де поряд з історичним та біографічним знанням залучаються риси детективного твору та готичні мотиви. Слушним є зауваження О. Бондаровської, що готична й детективна лінії у цьому романі слугують для привабливості читача масової літератури. Хоча уявний споживач інтелектуальних детективів має відповідати високому теоретичному рівню твору [1, 133].

Роман «Хоксмур» П. Акройда складається з дванадцяти розділів, парні з яких присвячені опису подій сучасності (XX ст.), а непарні – зображенню подій минулого (XVIII ст.). Тож, можна читати ці глави як окремі закінчені історії. Число 12, на думку Ю. В. Шуби, відповідає новій системі музикальної мови – додекафонії, тобто композиції на основі дванадцяти співвіднесених між собою тонів, на яку спирається Томас Манн у своєму романі «Доктор Фаустус» (Даєр ще з дитинства називав себе Фаустусом, викликаючи алузію з твором). У свою чергу, акройдівське використання великої кількості віршів і пісеньок та незмінне чергування розділів подій минулого і сучасного, що, подібно до ударних, відбиває ритм, надає роману певної музичної ритмічності [4, 51]. Не зважаючи на те, що роман формально поділений на окремі розділи, автор вдало поєднує їх між собою, а саме використовує постать автора як героя роману й критика-спостерігача, вживає лексику, яка стосовно епохи XVIII ст., виконує роль неологізмів, а стосовно епохи XX ст. – архаїзмів, та звертається до фігури епанафори. Наприклад заключне речення першого розділу книги «*I am in the Pitte, but I have gone so deep that I can see the brightness of the Starres at Noon*» дає початок першому реченню другого розділу «*AT NOON they were approaching the church in Spitalfields*» (1, 25–26).

Роману «Хоксмур» П. Акройда притаманна двонаправленість сюжетної лінії, при якій події розвиваються одночасно у минулому (XVIII ст.) і теперішньому (XX ст.), тобто йому притаманна двосвітовість – вигаданого та реального. І, оскільки, «Хоксмур» репрезентує два погляди на історію – один з XVIII ст., і другий – голос XX ст., то, відповідно, кожен персонаж розмовляє мовою свого століття, яку П. Акройд майстерно відтворює. Цитата «*I am perswaded that most Wretches let the World go wag: all is well, Jack has Joan, the Man has his Mare again, as they say, and they walk as it were above the Precipeece with no Conception of the vast Gulph and frightful Abyss of Darknesse beneath them; but it is quite another Case with me.*» (1, 13–14) є прикладом стилізації староанглійської мови. Автор вживає слова, про значення яких читач може здогадатися за вимовою. Використання архаїчних форм мови і правопису, які парадоксально, надають відчуття автентичності роману, є потужним засобом для підсилення ефекту тимчасових ігор П. Акройда, адже достовірність у цьому творі є одним з найбільш спірних понять.

Перша сюжетна лінія пов'язана з історією архітектора XVIII ст. Ніколаса Хоксмур, якому автор дає в романі інше ім'я – Ніколас Даєр:

(*Nicholas Dyer, Assistant Surveyour at Her Majesty's Office of Works*). Н. Даєр є носієм сатанинських знань, в мистецтві архітектури він керується уявленням про те, що перше місто на Землі збудував Каїн, і архітектура, спрямована у вічність, повинна передавати цей факт. Архітектор багаторазово наголошував, що побудовані ним церкви призначені передавати символічний смисл, наприклад: «*not only our Altars and Sacrifices, but the Forms of our Temples, must be mysticall*» (1, 9), або «*my Churches are the Vesture of other active Powers*» (1, 180). Висловлена у творі ідея є алюзією на відомий у поезії англійських сентименталістів мотив: людина обрала село, гармонію з природою, а диявол збудував місто, притулок людських вад і сховище людських жертв. Розповідь у творі «Хоксмур» розгортається на тлі ретельно відтвореного життя англійської столиці зламу XVII – XVIII ст. з її таємною топографією. Автор майстерно відтворює атмосферу напруження, присутності в житті непідвладного, жахливого, що притаманно готичним творам кінця XVIII – XIX ст., людина як незмінне зло, тіло як павутиння незнання – принципи, якими автор наділяє свого персонажа [1, 133]. Не останню роль у історіографічному метаромані «Хоксмур» відіграють маргінали – безумці, повії, диваки і злочинці, що є характерною рисою сучасного британського роману.

Друга сюжетна лінія – про сучасного англійського детектива, якого автор назвав Хоксмуром. Він розслідує низку вбивств, які були скоєні на територіях церков Даєра (насправді Хоксмур): «*And yet in the crimes which he had investigated, there was always so strong a sense of fatality that it seemed to Hawksmoor that both murderer and victim were inclined towards their own destruction*» (1, 116). Після того як Хоксмур відсторонили від керівництва слідством, мотивуючи це тим, що він не справлявся зі своїми обов'язками, детектив самотійно продовжує розслідування, і в цей час він випадково дивився телепередачу – проповідь із церкви святого Х'ю (*the church of Little St Hugh*), під час якої була показана табличка з ім'ям архітектора, він розуміє, що вже колись зустрічав це ім'я – Даєр, на стіні церкви Св. Марії Улнос (*the church of St Mary Woolnoth*), Хоксмур усвідомлює, що відбувається: «*He knew now: he was looking down at the body in front of St Mary Woolnoth and once again noticing the sign which read, 'Founded in the Saxon Age and Last Rebuilt by Nicholas Dyer, 1713'. There had been such a name upon the board by the Greenwich church*» (1, 213). Детектив урешті розуміє, що розкрити ці вбивства неможливо, у них криється таємниця, фізично втілена в образі старця, що переслідує Хоксмур. Автор майстерно поєднує дві сюжетні лінії, які утворюють смисловий лабіринт.

Завдяки паралельному поданню різночасових пластів оповіді, де відтворення традицій і мови окремого часу вдало передає атмосферу епох, П. Акройд втілює постмодерністський погляд на історію. Варто зауважити, що усі часові шари взаємодоповнюють та водночас взаємозаперечують один одного. Пітер Акройд добре володіє усім набором постмодерністських засобів, тому як автор історіографічної металітератури у своєму романі «Хоксмур» він не лише використовує реальні історичні факти, додає

художнього вимислу та порушує хронологію викладення фактів, а й подає навмисно «викривлену» історію, зображуючи реальних історичних осіб та беручи їх як основу для створення власних літературних персонажів.

Аналіз оповідної систему роману «Хоксмур» П. Акройда показав, що йому притаманні декілька типів оповідачів. У кожній сюжетній лінії є два оповідача – один наділений авторським голосом, він промовляє з позиції всевидіння (але всевидіння, притаманного творам XVIII ст.), використовується мовлення від 3-ї особи, другим оповідачем виступає персонаж роману Ніколас Даєр, герой XVIII ст., але саме він є носієм новітніх ідей зі сфери теорії літератури, філософії мови тощо. Подібне подвоєння знаходимо й у другій сюжетній лінії про детектива Ніколаса Хоксмур. Кожен з персонажів сам розказує про своє життя, що додає творові психологізму. Обидва герої звертаються до уявного читача, який у романі П. Акройда повинен добре сприймати і розуміти постмодерністські ідеї, наприклад: «*I ought in method to have informed the Reader a few pages ago of my Life as a Street-Boy after my strange converse with Mirabilis, and so I shall go back a little here to where I left off. I will save you from Ruin, little Faustus he had said to me, and I have already imparted to you my Reasons for staying with his Assembly in Black Step Lane; for being a Boy penniless and friendless as I then was, the Key to his Door burned a Hole in my Breeches (as they say) until I employed it*» (1, 49).

Ніколас Дайєр, розповідач і герой лінії минулого, запозичив ім'я у другопланового англійського поета XVIII ст. – Джона Даєра, від якого він успадкував інтерес до мистецтва. Більшістю характеристик, які притаманні Ніколасу Даєру, він завдячує Ніколасу Хоксмур, відомому архітектору Лондона XVIII ст. Ніколас Хоксмур (1661–1736) був реальною постаттю, колишнім секретарем Сера Крістофера Рена, який став відомим, архітектором XVIII ст. і побудував одні з найкращих церков Лондона у неокласичному стилі. Історія Ніколаса Даєра багато у чому повторює історію його прототипу. Відомим є той факт, що Ніколас Хоксмур ще вісімнадцятилітнім юнаком привернув до себе увагу Крістофера Рена (1632–1723) і протягом сорока років працював на нього. У 1690-х роках Ніколас Хоксмур створив свої перші архітектурні роботи, і вже у 1699 році він почав співпрацювати з Джоном Ванброу (1664–1726), якого також згадує у романі П. Акройд, але вже в якості архітектора-конкурента. Основний внесок в англійську архітектуру Н. Хоксмур зробив, коли був одним з двох виконавців рішення Комісії 1711 року щодо побудови п'ятдесяти церков у Лондоні.

У книзі П. Акройд перетворює його на Ніколаса Даєра, архітектора XVIII ст., помічника і учня Крістофера Рена. Протистояння Даєра і Рена – це очевидний конфлікт учителя та учня, а також різних підходів до художньої творчості: Рен – новатор, Даєр – традиціоналіст: «*the greatness of the Antients is infinitely superior to the Moderns*» (1, 56). Даєр будує свої церкви на місці древніх храмів, намагаючись відновити утрачений зв'язок часу. В. Струков робить висновок, що за ідеологічним протистоянням Рена і Даєра приховується конфлікт всієї епохи: П. Акройд показує, як краса та розкіш

потопають в бруді та бідності, високі мрії про прогрес та вічність співіснують з песимізмом та наслідками Великої чуми і Великої пожежі, як освіченість і світло йдуть поряд з неввічливістю і темрявою [3, 72–73].

На відміну від Ніколаса Хоксмур, Ніколас Даєр вірить у сатанинські знання, і вбудовує людські жертви у фундамент своїх неокласичних церков. Даєр, будуючи християнські церкви, вкладав у них далеко не християнський смисл. Для нього ключовими концептами були смерть, темрява, диявольські сили, які він неодноразово підкреслював у розмовах з учнем, у суперечках зі своїм ідейним опонентом видатним архітектором Крістофером Реном, у розмовах із самим собою. До церков, які він побудував, належать: Церква Христа, Спайтелфілдс, Церква Св. Георгія, Блумсбері, Церква Св. Мері Вулнос, Церква Св. Георгія-на-Сході, Церква Св. Анни, Лаймхаус, приходська церква Св. Елфіджа, Грінвіч. Єдиною вигаданою церквою у романі є Церква Св. Х'ю, Лінкольн. Цікавим є їх розташування на території Лондона. На малюнку розміщення церков, який П. Акройд пропонує читачеві, чітко видно сатанинську зірку, що ще раз підтверджує факт продажу душі Ніколасом Даєром Фаустусу. У той же час сам Ніколас Хоксмур у романі П. Акройда виконує функцію детектива ХХ століття, який веде розслідування вбивств, вчинених Ніколасом Даєром у ХVIII столітті.

Образ романного Даєра запозичений, як відомо, з історичного Ніколаса Хоксмур. Порівнюючи факти з життя героїв роману «Хоксмур» Пітера Акройда, ми дійшли висновку, що Ніколас Даєр та Ніколас Хоксмур мають досить багато спільного не тільки у співпаданні біографічних фактів. У творі спостерігається схожість імен героїв різних століть та місця подій, таким чином автор створює смисловий лабіринт між пластами оповіді ХVIII та ХХ століть.

Л. Хемзі додає, що слова з розповіді Ніколаса Даєра в «Хоксмурі» повторюються у висловлюваннях детектива Ніколаса Хоксмур, створюючи загадкове відчуття взаємозв'язку між, здавалося б окремими часовими рамками та персонажами [5, 82]. «Голоси минулого», які матеріалізуються у звуках, шумах міст, а також у голосі Ніколаса Даєра, прориваються у сучасність Ніколаса Хоксмур через пелену часів: «*He heard a confused murmur of voices outside*» (1, 114). Наприкінці роману у дванадцятому розділі відбувається трагічна зустріч Даєра та Хоксмур, який стає останньою жертвою архітектора.

Детектив Хоксмур підключається до розслідування вбивства, коли знаходять уже третю жертву архітектора Даєра – малого хлопчика Дена Ді. Розслідування низки вбивств не дає жодних результатів, адже злочинець не залишив жодних слідів, немає ані свідків, ані родичів жертв, які б могли чимось допомогти. Час вчинення злочину також не вдається встановити, але Ніколас Хоксмур приходить до висновку, що головну роль тут відіграє не коли, а де він стався. Детектив розуміє, що не зможе знайти відповіді традиційним способом, адже вбивства відбувались наперекір причинно-наслідковим зв'язкам. Окрім цього, він відчуває певне збентеження через невідповідність способу вчинення злочину його епосі: «...*he knew the seasons*

and the rules of death: stabbings and strangulations were popular in the late eighteenth century, for example, slashed throats and clubbings in the early nineteenth, poison and mutilation in the latter part of the last century. This was one reason why the recent cases of strangling, culminating in the third corpse at Wapping, seemed to him to be quite unusual – to be taking place at the wrong time» (1, 117). Згодом Ніколас Хоксмур отримує лист-попередження та посилку, яка говорить про вбивства, і поступово він розуміє, що справа, яку він розслідує у ХХ ст., має відображення у ХVІІІ ст., і саме там, як не абсурдно це звучить, криється вбивця.

Цікавим є спостереження В. Струкова: «Коли Н. Хоксмур убиває муху на лівій сторінці, відбиток з'являється на правій. Це й символізує суть усього роману – вбивство в минулому відображається в теперішньому. А розділи про минуле і теперішнє можуть бути розташовані відповідно як ліва і права сторінка записної книжки. Те, що муха залишає чорну тінь на білій сторінці, символізує добро і зло, а сам вибір книги у якості матриці для реальності легко співвідноситься з постмодерністською концепцією дійсності як тексту. Хоксмур перелистує сторінки і вбиває комаху, так і читач, коли перегортає сторінки роману, кожен раз знаходить труп нової жертви, тобто він бере участь у тому, що відбувається, а значить читання стає активним процесом» [3, 87].

Отже, створюючи героїв різних епох, П. Акройд у романі «Хоксмур» звертається до реальної історичної постаті – відомого архітектора ХVІІІ століття Ніколаса Хоксмур, учня Крістофера Рена, творця шести лондонських церков, який у цьому романі має дві дзеркальні проєкції. Першою стає архітектор ХVІІІ століття Ніколас Даєр, прихильник сатанізму, а другим – сам Ніколас Хоксмур, який у романі стає детективом. Поєднавши реальні історичні факти з вигадкою, «Хоксмур» П. Акройда стає яскравим зразком британського історіографічного метароману.

Література

1. Бондровська О. Трансформації біографічного жанру у творчості Пітера Акройда / О. Бондровська // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Том ССXLVI. – 2003. – С. 127–137.
2. Петрусь О. В. Особливості нарративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О. В. Петрусь. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
3. Струков В. В. Художественное своеобразие романов Питера Акройда (к проблеме британского постмодернизма) / В. В. Струков – Воронеж : Полиграф, 2000. – 182 с.
4. Шуба Ю. В. Особливості репрезентації історії в романі «Хоксмур» Пітера Акройда / Ю. В. Шуба // Актуальні проблеми перекладознавства, зарубіжної літератури. Педагогічні студії : збірник тез доповідей учасників Міжвузівської науково-практичної конференції – 2012. – С. 51–53.

5. Hamzea L. The Language Labyrinth in Peter Ackroyd's Fiction / L. Hamzea // Bulletin of the Transilvania University of Braşov. – 2009. – Vol. 2 (51). – P. 81–84.

Анотація

Ю. В. Шуба, М. В. Паршук. Факт та вигадка в англійській історіографічній металітературі (на прикладі роману «Хоксмур» Пітера Акройда)

У статті розглядається співвідношення фактів та вигадки у романі «Хоксмур» сучасного британського письменника-постмодерніста Пітера Акройда. Автор статті досліджує структурно-композиційні особливості історіографічного метароману «Хоксмур», намагається з'ясувати яких трансформацій зазнали відомі історичні факти забудови Лондону XVIII століття та біографічні дані реально існуючих історичних осіб Крістофера Рена, Ніколаса Хоксмур та Джона Даєра. Окрема увага приділяється тій ролі, яку відіграє у творі кожний із згаданих персонажів.

Ключові слова: історія, історіографічна металітература, постмодернізм, роман.

Аннотация

Ю. В. Шуба, М. В. Паршук. Факт и вымысел в английской историографической металитературе (на примере романа «Хоксмур» Питера Акройда)

В статье рассматривается как сочетаются факты и вымысел в романе «Хоксмур» современного британского писателя-постмодерниста Питера Акройда. Автор статьи анализирует структурно-композиционные особенности историографического романа «Хоксмур», пытается проследить как были искажены известные исторические факты застройки Лондона в XVIII столетии и биографические данные Кристофера Рена, Николааса Хоксмур и Джона Дайера. Особое внимание уделяется той роли, которую играет каждый из выше указанных персонажей романа.

Ключевые слова: история, историографическая металитература, постмодернизм, роман.

Summary

Yu. Shuba, M. Parshuk. Fact and fiction in English historiographic metafiction (on the material of “Hawksmoor” by Peter Ackroyd)

The article deals with the correlation of historical facts and fiction in the novel “Hawksmoor” written by the modern British postmodernist writer Peter Ackroyd. The author of the article analyzes the structural and compositional peculiarities of the historiographic metafiction “Hawksmoor”, tries to find out what transformation famous historic facts of London's building in the XVIII century as well as biographical data of real historic figures of Sir Christopher Wren, Nickolas Hoawksmoor and John Dyer underwent in the novel. Special attention is paid to the roles played by every character mentioned.

Key words: history, historiographic metafiction, novel, postmodernism.